

РОНАЛЬД ДАНКЕН

Рональд Данкен (нар. 1914 р.) — сучасний англійський письменник. Відомий як драматург, поет, автор оперних лібретто. Написав дві збірки оповідань: «Ідеальна коханка» (1969) та «Оце то випадок» (1971). Оповідання «Ціна непорозуміння» взято з другої збірки.

ЦІНА НЕПОРОЗУМІННЯ

ПОВІСТЬ

Майорова історія

Майор Кеннеді був хороброю людиною. Небезпека зміцнювала його відвагу, а горе лише гартувало витримку. Під Тобруком¹ він провів танкову колону через мінне поле, йдучи поперед машин, і був нагороджений хрестом «За бойові заслуги».

Попавши в полон, він поставив собі за мету оволодіти російською та німецькою мовами. Завдяки нещадній самодисципліні він набув початкових знань із цих мов, і тоді вирішив утекти, що й зробив не-вдовзі, причепившись до днища товарного вагона і протримавшись так п'ятнадцять годин, а потім пішки подолав Альпи.

Коли він схилився над викладеною папороттю могилою, щоб кинути жменю землі на труну дружини, на його обличчі не поворухнувся жоден м'яз. Не те, щоб він не сумував, ні,— просто він привчав себе не виказувати своїх почуттів. Звісно ж, дехто гадав, що їх у нього зовсім немає. Навіть сам майор Кеннеді думав так.

Справді, на його очах не виступило ні слізинки, коли до будинку занесли мертву дружину, дарма що він любив її і весь час після відставки щасливо прожив із нею, найнявши маленьку віллу поблизу Лісабона. Вона загинула в автомобільній катастрофі якраз за їхнім селом. Можливо, шок додав майору витримки під той момент, а наступні кілька днів, коли він клопотався похороном, перебирає жінчині та па-

¹ Місто в Північній Африці.

кував власні речі перед від'їздом до Англії, він був надто приголомшений, щоб дати волю своїм почуттям чи хоч подумати про них. Всяка біда щоразу виявляла в ньому кращі риси його вдачі: лихо він приймав як поразку в бою, де слід будь-що зберегти самовладання.

Майор Кеннеді вилетів на батьківщину відразу після похорону. Не тому, що він боявся опинитися віч-на-віч із спогадами, а тому, переконував він себе, що не було чого залишатися. Без дружини Португалія очужила йому.

Прилетівши до Лондона, майор одразу попрямував у свій клуб. Більше він не мав куди податися. Була друга година пополудні, ніхто з кількох відвідувачів не впізнав майора; він замовив віскі і сів у кутку читальні, щоб обміркувати становище. І тоді він відчув щось таке, чого ніколи раніше не відчував. Це був страх. Повільне усвідомлення того, що ти сам один у цілому світі. Подумки він немовби затяг тугіше пояс, а наяву звівся на ноги і випростав плечі в цій порожній кімнаті. Він даста раду самотності, поки матиме її за ворога.

Допивши віскі, майор Кеннеді прогулявся по Сент-Джеймс-Парку. Він обійшов довкола ставка і, сівши на лавку, добув із гаманця клаптик паперу — зробити деякі обрахунки. Це було необхідно. Грошові справи належали до тих проблем, що їх він так само як постачання провіанту, полішив на інших; на його думку, це був квартирмейстерів клопіт. За життя дружина незмінно брала ці турботи на свої плечі. За допомогою власного невеличкого прибутку їй щастливо приховувати їхнє хистке фінансове становище. Зараз він обчислив наявні статки. Вони складалися з п'ятисот фунтів річного прибутку, кількох акцій ще не-відкритої олов'яної кopalyni, трьох-чотирьох векселів, правити які він не збирався, двох п'ятифунтових банкнот і чотирьохсот п'ятдесяти ескудо.

— По десять фунтів на тиждень,— підсумував він подумки.— Треба шукати роботу.

Майор Кеннеді повернувся в клуб і негайно заходився переглядати оголошення в газеті «Таймс». І тоді він зазнав другого удару. Хоч пропонувалося вдосталь місць і посад, відповідних до його знань, усі вони супроводжувались віковими обмеженнями. Чи не вперше майор збагнув, що він не тільки бідний, а й старий. Досі він не дуже задумувався про свій вік: знов, що йому за шістдесят, але почувався байдьоро. Завдяки елементарній самодисципліні він завжди тримався в нормі. У дзеркалі на стіні він бачив себе зовсім посивілого, проте сивина лише відтіняла засмагу на обличчі. Майор подумав невесело, що хоч залізний раціон трохи й поліпши його фінансове становище, та ніяка дріб'язкова ощадливість його не омолодить.

Він поклав «Таймс» на газетний столик, дбайливо згорнувши газету для інших читачів, і взяв «Іннінг Стандард». У розділі оголошень пропонувалася тільки одна посада, на яку він міг претендувати. Зокрема зазначалося: «незалежно від віку» і ще: «перевага надається особам із військовою виправкою». Йшлося про посаду швейцара в клубі. Майор облишив «Іннінг Стандард» і взявся за «Дейлі Телеграф». Там не пропонувалося нічого для старших за сорок п'ять років.

Майор засмутився, але не капітулював. Просто він був змушений вдатися до тактичного відступу на нові стратегічні позиції. Він замовив таксі, повантажив речі й сказав водієві їхати до Бейсуотера — свого часу він там знов багато дешевих готелів. Вибір упав на заклад, що

йменувався «Ройял-у-Барк-Плейс». То був «мурашник» із тьмяних однокімнатних номерів, кожен із маленькою газовою плиткою, лічильником і гамірним загальним туалетом на сходовій площині. Майор Кеннеді оглянув своє вбоге помешкання і вирішив не розпаковуватись. Він цілком справедливо обурився цими житловими умовами, але мав їх за тимчасові.

Наступного ранку, ледве встигли прибиральниці вийти з клубу, як він увійшов туди бадьорою ходою і якомога недбаліше взяв у читальні «Таймс» — газету щойно заніс швейцар. Так тривало цілий тиждень, решта дня витрачалась на реєстрацію в різних агентствах. Та всюди на перепоні стояв вік. За два тижні майор Кеннеді переконався, що здатний тільки на посаду швейцара в клубі, нічного сторожа і продавця пральних машин з оплатою, строго залежною від виторгу. Жодна з цих робіт не дала б йому більше, ніж треба на квартплату.

Тоді йому сяйнула нібито рятівна ідея: треба облишити пошуки роботи, виїхати з Лондона і тихо-мирно зажити в Західній Англії. Там, міркував він, можна було б придбати за дві-три сотні фунтів котедж і поповнювати свої статки трохи городництвом, трохи рибальством і мисливством. Майор зрадів перспективі залишити місто: це була його перша щаслива хвилина, відколи він прибув у Лондон. Він знову захав свої саквояжі в таксі, і на Педінгтонському вокзалі взяв квиток до Бідефорда.

Містечко те він знову з часів війни, коли навчався там у школі диверсійних груп. Тоді його захоплювали елегантні закрути Торіджа, старий міст і набережна. Тепер він полегшено зітхнув, пересвідчившись, що місто не змінилося. Навіть готель «Мартін» за мостом навпроти вокзалу був точнісінко таким, яким запам'ятався йому. Майор не спітав, який прейскурант на кімнати. Поставив закучерявлений підпис у книзі приїжджих і замовив порцію тутешнього смаженого лосося та півпляшки «Пієспорта». Він поздоровляв себе з рішенням виїхати з Лондона і гадав, що головні труднощі позаду.

— Я шукаю, — пояснював він послужливому агенту продажу нерухомостей, — маленький котедж із садочком на березі Тоу чи Торіджа, щоб було де половити рибку.

— Здається, у мене є саме те, що вам треба, — відповів агент. — По Віар-Джіфард. Котедж і чверть милі прекрасної води між Уейром і Торінгтонським мостом.

Агент і майор усміхнулися один одному — кожен смакував наперед свої вигоди. Агент добув із картотечного ящика картку.

— Ось маємо: Молет-котедж. Камінь і шифер, три кімнати, ванна, звичайні господарські будівлі, підведено електрику, каналізація з цистерною та чверть акра землі...

— Те, що слід! — перепинив агента майор Кеннеді. — А що за нього правлять?

— Шість тисяч сімсот п'ятдесяти фунтів, — недбало кинув агент, пильно стежачи за виразом клієнтового обличчя, — яка буде реакція на ту цифру?

І знову самовладання врятувало майора Кеннеді. В голові йому аж запаморочилося, на серці замлоїло від розчарування. Але проникливий агент не побачив і сліду цих почуттів на його обличчі.

— Дякую, — сказав майор. — Я обдумаю це діло

Вийшовши з контори, він перетнув вулицю і невидючими очима вступився в річку. Та за кілька хвилин повернувся назад до контори, до щітів з реклами на кілька будинків. Якусь хвильку він вивчав ціни, вже не сподіваючись знайти що-небудь путнє за ті п'ятсот фунтів, що їх він міг би вилучити зі свого річного прибутку. І справді, він переконався, що за таку суму не купиш навіть будиночок-причеп.

Майор міцно затис у руці тростину і попрямував до готелю. В барі замовив таке потрібне йому в цю мить віскі, але передумав і попросив натомість півпінти пива, яке йому не смакувало. Але ж важила щонайменша ощадливість. Він сів зі склянкою в кутку і, тяжко задумавшись, поволі цідив пиво, цілком свідомий того, що час — єдине, що йому тепер вільно витрачати.

Врешті він попросив у буфетниці готельний прейскурант. Ночівля і сніданок коштували тридцять п'ять шилінгів, повний пансіон — дев'ять гіней за тиждень.

Майор Кеннеді допив своє пиво і рішуче попрямував до адміністратора.

— Я хочу осісти надовго в Бідефорді, — сказав він. — Мене цікавить, чи не могли б ви надати мені пільгові умови?

— У нас беруть дев'ять гіней за тиждень, — поспішив зазначити адміністратор.

— Зробите ви скидку, якщо я оселюсь у вас на постійно?

— Можливо...

Зійшлися на невеличкій кімнаті й повному пансіоні за вісім фунтів на тиждень з оплатою місяць наперед. Таким чином майор став безвіїздним пожильцем або «старожилом», як прозвав його персонал готелю «Мартін».

Цілу зиму можна було спостерігати, як майор зволікає за сніданком у їdalні або безуспішно намагається втягти кого-небудь у розмову в холі. Також не було випадку, щоб він пропустив початок припливу й відпліву, чи не поговорив про них. Прагнучи якось заповнити час, він придбав за пенс припливний календар і щоденно перевіряв його точність. Під час нересту лосося він трохи заздро спостерігав, як рибалки вибирають червоні нейлонові мережі й ділять вилов. Часто він пробував заговорити до рибалок, але ті побоювалися, чи його увага до величини їхнього вилову не пов'язана з інтересами податкового управління, і врешті посварилися з ним. Адміністратор готелю вже не раз вичитував тій чи тій офіціантці, що з жалю надто довго розмовляла із «старожилом». Усі вони давним-давно вдовольнили свою цікавість.

Майора посіли нудьга й самотність. Але він байдорився і ніяк не хотів не піддаватися похмурому настрою чи бездіяльності. Це було нелегко. Вірний військовим звичкам, він виробив докладний розпорядок дня, щоб весь час бути зайнятим і не втрачати форми. Оперативний план — так називався той розпорядок. Кожен пункт його було занотовано в купленому у Вулвorta червоному блокнотику.

Понеділок: зарядка, о восьмій сніданок, опісля ранкова прогулянка до Уестворд-Боу і назад; ленч, потім обмін бібліотечної книги; з шостої до восьмої вечора — читання, з дев'ятої до пів на одинадцяту — телевізор.

Вівторок: о восьмій сніданок, потім прогулянка до Віар-Джіфард; після ленчу візит у Спілку молодих християн; з третьої до четвертої —

настільний теніс; із п'ятої до шостої — прання... Кожна година дня була позначена як ворожа позиція. Була навіть примітка, що у вівторок майору надається година для заповнення футбольної пульки; в суботу, між шостою і сьомою, можна було позичити в буфетниці Бетті праску і напрасувати штані для виходу в церкву назавтра вранці.

Його жахала неділя. Вона сама по собі важила за цілу кампанію. Та днина видавалася йому довшою за тиждень. Не зараджували ні розваги, ні читання газет, які він методично і ретельно вивчав від дев'ятої до десятої ранку і потім знову від п'ятої до сьомої вечора, після того як повертається з прогулянки і гаяв годину, поволі съорбаючи свій чай. До того в неділю важко було висидіти цілу годину в ідалльні, бо тоді чергувала лише одна офіціантка — неговірка іспанка Марія.

Зваживши все і переконавшись, що на Марію не можна покладатися, він урешті-решт переглянув свій розклад і скоротив на півгодини недільний чай, щоб улітку повболівати годинку на матчах Бідефордського крокетного клубу, а взимку витрачати цей час на те, що в записничку зазначалося просто як «шкіра». Подібно до багатьох військових, майор Кеннеді почував глибоку пошану до шкіряних речей і тому гадав, що в неділю після чаю просто необхідно півгодинки повітрати жир у черевики, валізи, пояси та несесер із свинячої шкіри — щоб знешкодити вологу атмосферу Північного Девону.

Це стало ритуалом, і майор пишався глянцем на своїх шкіряних речах. «Шкіра любить догляд», — говорив він Бетті. Добросерда дівчина відгукнулась — попросила його нагляднувати свою сумочку. Та все одно, хоч як послідовно дотримувався він розпорядку, час ішов поволі, мов на свинцевих ногах.

Найвідповідальнішим моментом усього тижневого розпорядку майора була година від десятої до одинадцятої в середу. Називався цей момент «ПІДРАХУНКИ» і тривав він часом довше, ніж щедро виділена на нього година. Після внесення місячної плати за готель у майора лишалось сорок шилінгів тижневого на всі інші видатки. Тож у ролі свого особистого головного бухгалтера він складав детальний звіт за кожну зроблену минулого тижня витрату і фінансував наступний тиждень, виходячи з дефіциту в один шилінг чи залишку в півкрони. Переважно бував дефіцит. Почалося заощадження на куриці. З попереднього дня переїзду в Бідефорд — турецькі сигарети було замінено звичайними.

Через місяць норму сигарет довелось урізати до десятка на день. Врешті майор почав крадькома скручувати «козячі ніжки» і наповнювати ними свій бувалий у бувальцях срібний портсигар. З часом він досяг у цьому великої майстерності. Прання білизни було додатковою статтею економії. Тепер він сам прав свою білизну. Внесок у футбольну пульку було безжалісно знижено до двох шилінгів і шести пенсів на тиждень. Так само й пиво: ця стаття бюджету всохла до півпінти на день. Але на повне скасування її він не міг піти, оскільки така безневинна пристрасть давала йому змогу просиджувати в барі цілу годину, а там інколи щастливо втягти в розмову когось необачного відвідувача.

Через вісімнадцять місяців пиво, тютюн і газети піднялися в ціні, і тепер його бюджет щотижня завершувався дефіцитом. Втративши надію знайти постійну роботу, майор почав шукати підробітків і став ненасторілько заглядати на біржу праці, де заповнив бланк і де йому

врещті запропонували місце наглядача платної автомобільної стоянки навпроти його ж готелю. Майор одразу відмовився, але минув цілий тиждень, поки до нього повернулося почуття самоповаги.

А якось, коли він цідив свою розтягнену на цілу годину півпінти, йому пощастило витягти з Бетті зізнання, що вона перепрацьовує. З невластивою йому легковажністю він запропонував дівчині попитати адміністратора, чи не найняв би той його допомагати в барі у годині пік, і, можливо, в базарні дні. Обслуга полюбляла незлостиво кпити з його фінансових труднощів і ощадливості. Дівчина обіцяла поговорити, що її зробила і, доповідаючи про наслідки своєї місії, з жалю до нього не сказала, як сміялися з тієї пропозиції.

— Адміністратор сказав, що не може піти на будь-яке розширення штату,— говорила вона майорові, доливаючи в його склянку пива, щоб зм'якшити удар, якого ще мала завдати,— і ще він сказав, нібито готельні видатки так різко зросли за рахунок підвищення тарифів на електрику, що доведеться збільшити всі плати, в тому числі й плату за кімнати.

Майор зрозумів, що стався той випадок, коли ініціатива чи то вилазка на ворожу територію призводить до серйозної поразки. Він добув із кишени портсигар, відкрив його і примудрився закрити, не взявши сигарети. Бетті запропонувала йому свою.

— Не моя то справа, майоре,— промовила вона, припалюючи йому сигарету — і, сподіваюсь, ви не образитеся за пораду, але чому б вам не звернулись до фонду Громадської допомоги?

Майор погасив узяту в Бетті сигарету.

— Немає нічого ганебного,— поквапно додала дівчина,— в тому, що джентльмен терпить фінансову скруту.

— Я не зміг би таке зробити,— твердо сказав він і силувано усміхнувся.— Я просто зобов'язаний виграти ставку — і край.

Цей жарт він не раз повторював раніше. Бетті засмутилася, почувши його знову, і тільки глянула, з яким гонором майор вийшов з їдалньі.

Він повернувся до себе нагору і сів на ліжко, щоб обміркувати неприємну ситуацію, тоді, глянувши на годинник, увімкнув транзистор, що стояв на тумбочці. 12.59. Мало не прогавив новин о першій годині. Він-бо примусив себе звикнути слухати останні вісті. Як і багато представників його класу, що присвятили життя збереженню Британської імперії чи боротьбі з Гітлером, він близько брав до серця світові події. Слухаючи в кожному огляді подробиці занепаду світу, який він зізнав і за який боровся, він відчував смуток, безсилия, особисту втрату. Це применшувало гіркоту його власних злигоднів.

По закінченні останніх віостей він вимкнув приймач і витяг із кишени свого маленького червоного записничка, щоб прикинути, чи не вигідніше було б перевести ренту в готівку і покривати дефіцит почасті за рахунок основного капіталу. Така думка виникала в нього й раніше. Питання, чи вигідно обертати ренту в готівку, залежало від одного фактора: як довго особа, що одержує річну ренту, сподівається прожити. Майору Кеннеді було тільки шістдесят два: хто знав, скільки ще йому лишилося жити, а не знаючи цього, не варто було навіть братися до підрахунків. Він сховав записничка і зійшов униз до адміністратора.

Після кількох кислою міною зустрінутих жартів, майор перейшов до суті.

— Я хотів би почути від вас запевнення,— почав він,— що погоджені нами умови залишаться чинними і на майбутнє.

Що це дурний хід, з'ясувалося вмить. Однаке майор мусив знати найгірше.

— Я радий, що ви порушили це питання, майоре Кеннеді,— відповів адміністратор,— бо я щойно збирався повідомити, що нам доведеться брати з вас на гінею більше за тиждень або запропонувати вам перебратися в меншу кімнату.

— Мені байдуже, де перекунати,— відповів майор майже весело, згадавши, в яких норах він примудрявся засинати на фронті.

— Тоді я покажу вам кімнату, про яку мова,— сказав адміністратор і негайно провів майора нагору на переобладнане під житло горище, де спала прислуга.

Адміністратор відмкнув комірчину з оцинкованим баком для холодної води, газовою плиткою, лічильником і зовсім без меблів.

— Ми могли б поставити тут одинарне ліжко і комод, сер, — сказав він, — але я сумніваюсь, що вам тоді буде зручно.

— Це краще, ніж очувати під кузовом грузовика в пустелі,— відповів майор,— і хтозна, може, мені пощастиТЬ розвести тріску чи лосося в тому резервуарі, от буде й сніданок.

Потім він побачив газову плитку, і йому сяйнула ідея:

— Гадаю, що в майбутньому я обійдуся одним сніданком і обідом у готелі. Бачите, я багато ходжу пішки, і мені зручніше перехопити хліба з сиром у якій-небудь закусочній. Очевидно, ви могли б зробити відповідну знижку.

Адміністратор не дався на оману. Куховарство в готельних номерах суворо заборонялось. Але він хотів чимкоріше повернутися до теплої контори і не був готовий сперечатися через такий дріб'язок. До того, він знов, що в зимову пору вранці доводилося відчиняти їдальню по суті для одного майора.

— Неповне харчування і ця кімната коштуватимуть вам шість гіней за тиждень,— сказав він, поспішаючи вниз по незастелених східцях.

Того вечора майор Кеннеді сидів на вузькому залізному ліжку біля водяного бака і тримав на колінах червоного записничка. Він був бальорий і схвилюваний. За дві години нове помешкання було опоряджене. Шкіряна валіза вилискувала в одному кутку, неесесер з туалетним приладдям лежав на просторому туалетному столику із соснових дощок, щітки для волосся із слонової кістки й срібла — подарунок дружини — лежали обабіч нього, мов сторожа. Гребінець лежав під прямим кутом до дзеркала і на однаковій відстані від щіток.

Для нового бюджету було розпочато нову сторінку. На папері вигравш сягав одного фунта й чотирнадцяти шилінгів за тиждень. Щоправда, само собою зрозуміло, час од часу доведеться витрачатися на ленч. Але майор ніколи нічого не купував, то мав певність, що заощадження будуть істотні.

«Начиння» — вивів він заголовок зверху сторінки і перерахував: «1 сковорідка, 1 чайник для окропу, тарілка, чашка й блюдце». Потім згадав, що пропустив каструлю і чайник для запарки. Орієнтовно все це має коштувати у Вулворті десять шилінгів. З тим самим хибним

оптимізмом він визначив, що легкі ленчі обійдуться йому в один шилінг на день. Це означало, що заощадження дорівнюються одному фунту семи шилінгам на тиждень. Потім він згадав, що забув урахувати вартість газу, і та цифра зменшилася до одного фунта п'яти шилінгів. То була перемога. Солодкі марення з цього приводу обірвали стук у двері.

— Зайдіть,— озвався майор, похапцем ховаючи в кишеню блокнот і беручи з тумбочки книжку. У дверях стояла служниця.

— У холі на вас чекає полісмен, сер,— сказала вона. І побачивши великий водяний бак, розгубилася. Офіційність злетіла з її обличчя. Вона незчудилась, як увійшла до кімнати і, ставши навшпиньки, заглянула в бак.

— Ой-ой,— промовила вона, наслідуючи лондонську говірку кокні.— Ваша кімната гірша навіть за мою. Вони не мають права так поводитися з людиною тільки через те, що їй ніде прихилитися.

Майора Кеннеді приголомшили як поведінка, так і зовнішність дівчини. Фартушок на ній виказував, що вона нова покоївка, взята, як казала Бетті, замість ірландки. Також було видно, що їй років під двадцять п'ять і що в неї пустотливе, вродливе личко. Її струнка, маже хлоп'яча постать милувала око. Майор схаменувся, збагнувшись, що надто безцеремонно витріщається на неї. Він почервонів і зніяковіло потягся за портсигаром.

— Не зважайте на мої балачки,— вела далі дівчина, помітивши майорове збентеження.— Я тут новенька. Тільки сьогодні вранці прибула. Мене звати Валері. Бетті розповіла мені, що вас переселили нагору до нас, чорноробів.

Майор Кеннеді вибив сигарету об портсигар. Він остаточно розгубився. Дівчина поводилася так невимушено, що й він не міг дотримуватися офіційного тону.

— І звідки ви прибули, Валері? — запитав майор, підкреслено на-голосуючи її ім'я.

— З Лондона,— відповіла вона так, ніби велике місто забезпечувало її інкогніто.

— Чимале місто.

— І брудне. Я, мабуть, полюблю Бідефорд.— Вона підійшла до бамбукової тумбочки край ліжка і взяла в руки книжку, яку майор вибрав у бібліотеці місяць тому, але спромігся вчитати лише одну чи дві сторінки.

— «Критика чистого розуму»,— прочитала вона.— Ого, що воно за штука?

Майор хотів сказати, що не знає, але дівчина вже говорила далі:

— Б'юсь об заклад, що ви дужче любите Баха, ніж Бетховена, і охочіше граєте в шахи, ніж у шашки.

Він помилково припустив, що співрозмовниця більше за нього прочитала Канта. Ясна річ, подумав він, вона не проста служниця. Мабуть, студентка останнього курсу на підробітках. І тут він помилився.

— То що ми скажемо тому боббі¹? — нагадала Валері, йдучи до дверей.— Закон не можна примушувати довго чекати.

Майор зійшов за дівчиною вниз. Він раптом відчув себе щасливим, але не знову чому. А вся причина була в тім, що Валері сказала «ми». Він не чув цього слова, відколи померла дружина.

¹ Поліцейський (просторіччя).

— Що ви такого накоїли? — зашепотіла дівчина через плече. — Поставили свій кадилак у недозволеному місці чи притопили двійко адміністраторів-італійців у вашому водяному баці?

— Капітальна ідея, — весело озвався майор. — Зробимо це сьогодні ввечері.

— Згода, — урочисто проголосила вона, по-дитячому кивнувши головою.

Донизу вони зійшли вже однолітками.

Полісмен, про якого казала Валері, чекав у холі. Насправді то був старший поліційний офіцер.

— Добрий вечір, майоре, — з повагою привітався він. — Я хотів просити вас про одну послугу. — Усміхнувшись, він похитав головою. — Ні, я тут зовсім не в службових справах. Річ у тім, що організатори щорічного карнавалу опинилися в невеличкій скруті. Цього року вони запланували процесію на сорока грузовиках і тракторних причепах, і на кожному їхатиме маскована група, що зображенням певну актуальну сценку. Я наполіг, щоб процесію таких масштабів хтось вишикував і вів за собою, як то й годиться. Організатори доручили мені умовити вас взяти це на себе.

— Розташувати машини так, щоб вони їхали на однаковій відстані одна від одної?

— Егеж, і самому провести колону містом.

Майорові Кеннеді це полестило, надзвичайно полестило. Озирнувшись, він зрозумів, що й Валері все чула. То був чудесний день.

З прибуттям Валері життя майора Кеннеді докорінно змінилося. Розпорядок було занедбано: відпала потреба боротися з самотністю. Тепер він як не тішився її товариством, то сидів цілковито вдоволений і насолоджувався враженнями від останньої прогулінки вкупі з Валері до Апледорських круч або обмірковував план нової прогулінки до Торіджа. Дівчина обернула його життя в готелі на суцільне свято.

Валері любила дертися на порослі ялівцем і орляком стрімчаки, вистежувати ловців омарів та канюків, виглядати кроншнепа чи яструба і заходила з майором так далеко, що потім доводилося поспішати, щоб завчасно повернутися в готель на зміну.

Бюджет майора також розладнався. Він забував заповнювати футбольну пульку, не потребував щоденної півпінти, щоб убити годину в барі. Менше палив цигарок, бо не нудьгував. І виявилось, що ленчі, зготовлені на газовій плитці, нічого йому не коштують, бо Валері завжди примудрялася непомітно винести що-небудь для нього з кухні. То за обідом він знаходив у своїй серветці трохи копченого лосося, якого вона тихенько поцупила на кухні, то іншого разу вранці з чаєм вона приносила півдесятка яєць.

Часом, коли Валері не прислуговувала внизу за ленчем, вони під-обідували удвох. Це були найщасливіші хвилини: навпочіпки на підлозі, із сковорідкою, немов на пікніку або наче кочівники в пустелі.

Звичайно, у нього з'явилися нові витрати: під час тривалих прогулінок він завжди купував дівчині плитку шоколаду. До інших дрібних витрат, в які його втягla поява в «Мартіні» Валері, належала біла швидкосохнуча сорочка і пляшечка чоловічого одеколону. В цілому він аж ніяк не виходив за рамки бюджету, хоч більше не вдавався до підрахунків.

За пару місяців Валері знала дуже багато про майора, а він про неї майже нічого. Так було тому, що допитлива й цікава дівчина бачила, як йому подобається розповідати про себе. Із свого боку, вона щоразу, коли майор наважувався прямо запитати про її минуле, або змінювала розмову, або відповідала, жартуючи, і він знов: не слід ані вірити її словам, ані розпитувати далі.

Він довідався лише, що їй двадцять шість, батько її помер, мати одружилася вдруге, у батьків вона була одна і жила в Лондоні. Але це ще нічого не говорило. Інтуїтивно майор здогадувався, що життя скривило її, а то б вона не була така добра до нього.

Він знов, що лише біль, який ми носимо в собі, робить нас уважними до чужого болю. Ще він дійшов висновку, що вона прогулюється з ним від доброти, від доброти розпитує його про всяку всячину, слухає його розповіді і сама відповідає. Часто вона питала його, що то за птах, або коли нереститься лосось, і йому весь час здавалося, що їй все це відомо. А проте вона слухала. Уміння слухати, це чи не найбільша люб'язність. Валері ж слухала не тільки вухами, а й очима.

Якось у неділю пополудні вони гуляли поміж піщаних дюн у Фремінгтоні і сіли на хвилинку погодувати чайок. Майор на диво собі запитав Валері, чому вона приїхала у Бідефорд.

— Щоб утекти,— відповіла вона, кидаючи скоринку хліба так далеко, скільки сягала думкою.

— Від кого?

— Від самої себе.— У тоні відповіді припускалися «лапки».

— А що ви робили раніше? — наважився він.

— Хочете знати?

— Тому й запитав.

У її голосі забриніла гіркота:

— Я була акторкою, але посередньою; була друкаркою, але забареною; стала манекенницею, але одяг навіював на мене нудьгу; тоді я перейшла працювати журналісткою і зрозуміла, що не вмію писати; таким побитом ви бачите мене тут, принаймні носити тарілки я можу. Це нудна історія, історія нездари. Бачите, мені, як і багатьом, бракує хисту, але на відміну від багатьох я знаю це.

Майор помітив, що в оповіді Валері не було нічого про її інтимне життя, і зробив висновок, що саме там їй завдано кривди. Зринуло бажання пригорнути дівчину, втішити, сказати, що її талант — це доброта, а її геніальність — це уміння надихати любов. Але він притлумив цей душевний порух і дав дівчині плитку шоколаду. Назад вони йшли мовчки. Валері подала майорові руку. Рука стала мостом між ними, прогін якого сягав сорока років. То був у них перший дотик. Майор подумав, що Валері зробила це, бо була засмучена. І перший відпустив руку, коли вони переходили Бідефордський міст.

Обоє вони рідко згадували, яка різниця в літах між ними. А якщо й згадували, то не говорили про це. Коли сторонні просто вічі казали їм про вікову різницю, вони хоч-не-хоч пригадували забуте. В Уест-ворд-Гоу виникла ніякова ситуація, коли балакуча крамарка, подаючи Валері щільник меду, безневинно запитала, чи полюбляє його дочка солідоші.

— Так,— стверджив він і помітив, як Валері роздратувалась.

— Ніяка я вам до лиха не дочка,— скипіла вона вже на вулиці, — і ви повинні були так і сказати.

— Але ж я хотів би, щоб ви були нею,— необачно відказав він, намагаючись заспокоїти дівчину. Його слова мали протилежний ефект. Вона покинула його, перетнула вулицю і пішла по другому боці.

Іншого разу, коли якось увечері в барі Бетті добродушно жартувала про вікову різницю між ними, майор був винахідливіший.

— Всі жінки,— сказав він,— щонайменше на десяток років зріліші і мудріші за своєї літа. Більшість чоловіків, навпаки, приблизно на років тридцять зеленіші за свій вік — отже, ми з Валері одноідні.

Звичайно, майор надто добре знати своє почуття до дівчини, знати він і те, що ці почуття які завгодно, тільки не батьківські. Валері вабила його як жінка. Він настирливо гнав із своїх думок бажання пригорнути її. Але у снах людина не відає віку і не має сили волі. Самотній на вузькому залізному ліжку, він прокидався від обіймів і, проганяючи солодкі мрії, подвоював рішучість утати перед дівчиною своєї справжні почуття. Бо вважав, що воно образять її. Він був так зворушливо вдячний їй за чулість та доброту, що не наважувався сказати, що жадає більшого.

З поведінки Валері майор робив висновок, що він зовсім байдужий їй як мужчина. А то б вона, звісно, не мучила б його, підбираючи при ньому спідницю, щоб поміняті панчохи, або — таке було двічі — не заходила б до його кімнати у нічній сорочці, щоб приготувати какао. Він був твердо переконаний, що коли вона і не мала його за батька, то все одно вбачала в їхніх стосунках щось батьківське і дочірнє. Ці стосунки давали їй безпеку, йому ж — ні. Це засмучувало майора, бо він відчував, що здатний ніжно кохати дівчину. Молоді, думав він, уміють залицятися, старі уміють задовольняти — якщо їм випадає така нагода.

Та хоч майор Кеннеді був розбитий, дві речі пом'якшували йому біль: по-перше, звичка завжди приховувати почуття перед сторонніми, завдяки чому він почавши приховував їх і від самого себе. А ще він почав розглядати свою жагу до Валері як щось таке, що конче необхідно перебороти; отже, вона стала ще одним виміром злигоднів його долі, новим ворогом, здолати якого мусили мужність і самовладання. Три роки він черпав силу з цих двох чеснот у боротьбі зі зліднями, і вони давали йому також снагу в проведенні — за майоровим визначенням — «Операції Самотність». Дарма що він не міг віднести Валері до розряду ворогів. Ворогом було його жадання дівчини. Від широго серця вдячний їй за приязнь, яка обернула його злidenне горище на людську оселю, він панічно боявся, що може наполохати її необачним словом чи мимовільним рухом.

Під час прогулянок із Валері майор Кеннеді носив темні окуляри — навіть у хмарну погоду, і завжди тримав тростину в одній руці, хоч і не мав такої потреби, а в другій ніс торбинку з сухарями для чаюк. Цей прийом був досить ефективний. Лише раз він підвів, коли рука сама собою вивільнилась і на коротку мить спочила на плечі дівчини, а потім опала, мов поранена птаха, біля її стану. Але, на щастя, вони якраз підійшли до перелазу і майор хутко обернув пестливий дотик у звичайний жестзвічливої підтримки. Він мало не видав себе, і йому відлягло від серця — Валері нічого не помітила.

Біль йому пом'якшувала ще одна річ — він розумів, що любить і цінує прекрасні риси Валері, які коханець міг поглинуть, не дібравши смаку. З-під захистку темних скелету майорові очі ніжно пестили гор-

дий підйом її ноги і спокійно-співчутливий вигин шій. Навіть заплющивши очі, він бачив перед собою її вуха, немов дорогоцінну карту, а якби вільні були руки, вони могли б виліпити ті груди, що їх ніколи не торкалися. Майор Кеннеді був досить досвідчений і знав, що той, кого ми кохаемо, стає часткою нас самих, і, отже, Валері належала йому повніше, ніж належатиме, одружившись, чоловікові.

Він був переконаний в цьому ще й тому, що знав: кохання — це вміння, якого навчаються, і тільки роки здатні дати цю науку. Її випускники повинні пройти крізь самотність, професори — крізь горе, са-мозречення і відчай.

А ще йому допомагало наближення Бідефордського карнавалу. Майор радів усім дрібницям, за які відповідав, немов любій розвазі. Багато разів він удвох з Валері пройшов маршрут, хронометром точно вимірюв час і визначив інтервали, з якими повинні були виходити з автопарку вантажні машини й причепи, перш ніж звернути на набережну, намітив швидкість, з якою мав вести колону до Гай-стріт.

Ці лаштування спричинилися до однієї з небагатьох сварок між ним і Валері. Вона спалахнула ввечері напередодні карнавалу. Майор Кеннеді пополудні зайдов до лимаря на базарній площі й купив дорогий офіцерський стек із свинячої шкіри. Коли за обідом Валері подавала каву, він із гордістю показав їй свою обновку. Вона запитала про ціну і висварила його за марнотратство.

— Я не можу в уніформі обійтися без стека, — пояснив майор.
— Невже ви збираєтесь одягти уніформу?
— Неодмінно. Повне обмундирування з орденами.
— Але ж це буде звичайнісінський місцевий карнавал, щось на зразок фарсу на колесах.
— Ви ніколи не бачили його.

— Не важко уявити.
— Жаль, що, по-вашому, я матиму смішний вигляд, — холодно озвався він і пішов нагору, щоб іще з більшим завзяттям драїти гудзики та офіцерську портулю.

В день «Д»¹ — як називав його майор Кеннеді — він спустився вниз точно о 5.25, зодягнений в уніформу. Це було на п'ять хвилин раніше, ніж він запланував. Він урізав час, виділений на ванну, щоб дозволити собі таке відхилення від розпорядку, бо сподівався, що Валері, як не помилується ним, то принаймні похвалить його зовнішній вигляд. Але марно проходжався він по холу готелю — Валері не з'явилася.

Зрештою він вирішив, що то адміністратор, мабуть, завантажив дівчину роботою, і, розчарувавшись, швидко попрямував до автопарку. Бракувало ще самому запіznитися. Даючи водіям останні вказівки, він особливо наголошував на пунктуальності. Хлопці не підвели: всі як один стояли мало не по стійці струнко перед своїми машинами. Але жодна з них не могла рушити, поки маскована сцена № 2 за участю панночок із Нортгемського Жіночого Інституту не займе своє місце.

Майор лаявся, позирав на годинник і знову лаявся. А панночки із Нортгема все ще барілися. Вони запіznилися на рейсовий автобус. Майор послав по них машину. Тоді, аби не гаяти часу, він дав команду шикуватися контингентам, що мали маршувати під його проводом.

¹ День початку операції.

Спершу сяк-так поставали в лаві санітарки, тоді «морські скаути» і хлоп'ята з «армії церкви» — жоден з цих підрозділів не виступав на генеральній репетиції. Аж тепер майор Кеннеді з жахом збагнув, яку смішну і дрібнозросту супроти себе команду очолив він.

Поки нортгемські панночки, яких щойно привезли, швиденько наряжалися у свої строї, майор дав команду «вільно» і став чекати. І тоді один пузьвірінок позаду сказав так, що він зашарівся з сорому.

— Якщо ми зараз не вирушимо, — сказав хлопчак, — то доведеться нам плисти.

Холодний піт пройняв майора. Він зрозумів, яку вчинив дурницю. Маршрут проходив по набережній. Двічі на рік — весною і восени припливна хвиля заливала набережну. Він пошкодував, що не зазирнув до своєї таблиці припливів і відплівів. Отже, треба було негайно рушати. Найменше зволікання могло розладнати весь задум. З переляку майор скомандував кроком руш, хоч нортгемські панночки ще не посідали на свій прикрашений транспарантами, автомобіль. Рідко доводилось майорові з таким лиховісним передчуттям посылати свої війська в бій. Коли колона минула статую Чарлза Кінгслі, приплив уже перехлюпнув через вулицю. Вибір був такий: або звернути на новий маршрут, де не має глядачів, або бrestи набережною повз будинки, де поодинокі глядачі ждали видовища, стоячи на приступках магазинів, чи заховавшись, щоб не намочити ноги, у свої автомашини на стоянці. Майор Кеннеді крокував по воді під градом знущального реготу. Він марширував, випроставши плечі, міцно тримаючи офіцерський стек у правій руці паралельно до землі, а вода сягала йому до гомілок.

Позаду вбрід посувався загін шибеників, супроводжуваний вантажною машиною, на якій апледоський духовий оркестр награвав: «Дейзі, Дейзі, скажі мені «так». На другому грузовику стояли вільні стільці. Далі рухалися різноманітні інсценізації на колесах, що зображали в сатиричних тонах політичних діячів: місцевий вугільний комерсант у фраці й дощовику удавав містера Гарольда Вільсона, що пускав з люльки мильні бульбашки; власник тютюнової крамниці з Гай-стріт за допомогою гострого картонного носа удавав містера Хіта, що грав на губній гармошці, — все це трохи буколічно, дуже необразливо й зворошливо беззубо.

Жменька глядачів жбурляла мідяки на четверту вантажну машину, де на позолоченому троні-шезлонзі сиділа місцева королева краси, закликаючи давати пожертви у фонд ракових досліджень. Майор Кеннеді марширував далі; він розумів, що сміються з нього, і не добродушно, а злостиво. Але обличчя його було незворушне, витримка — бездоганна. Він також зізнав, що строкаті, забръюхані підрозділи позаду мають кумедний вигляд.

Біля світлофора навпроти гаража Герда десь напівдорозі по набережній виникла затримка. Коли процесія наблизилася до світлофора, горіло червоне світло. Оскільки весь звичайний рух на час карнавалу припинявся, майор Кеннеді справедливо вирішив ігнорувати заборону і закрокував далі. Його військо теж поплелося слідом. Невдовзі загорілося зелене світло, і три вантажні машини проскочили за ними. Але коли зелене світло знову змінилося червоним, обережний водій четвертої машини зі сценою Нептунового царства на платформі натис на гальма. Не підозрюючи біди, майор Кеннеді вів далі розполовинену колону. Хлопчаки з юрби загорлали, щоб він зупинився. Озирнувшись

через плече, майор побачив, що сталося. Для нього це була катастрофа. Він зупинився — майже по коліна у воді, і зачекав, поки підтяглася решта автомашин, лишаючи за собою пінню смугу. Тоді майор звернув праворуч на Гай-стріт, нагору. Принаймні тут було сухо. Але тепер публіка дивилася тільки на його мокрі штани і, не знаючи причини, сміялася ще жорстокіше.

На базарній площині процесія зупинилася. Майор відпустив хлопчаків і подався навпростець до свого готелю. Він був радий, що Валері не бачила його. Вона казала, що стоятиме коло Мідленд-банку на набережній. Але там її не було видно. То вже легше. Бо й так від сорому хоч пропадай. Зазнати не тільки поразки, а й ганьби! Він одразу піднявся до своєї кімнати. Зняв пояс, кітель. Заходився коло підтяжок. По східцях зацокали швидкі кроки, і до кімнати влетіла Валері. З розпашлим обличчям, з палаючими від гніву очима. Вона дивилася не на нього, а тільки на його мокрі штани.

— Негайно скидайте, — наказала вона, немовби малому хлопчику, але тоном зовсім не ніжним і не поблажливим. В її голосі дзвеніла лютість. — Чого захотіли? Запалення легень нажити?

Праву підтяжку вона, мов шалена, розплутала сама. Майор стояв розгублений, підтримуючи рукою штани.

— Не звертайте на мене уваги, — закричала дівчина. — Скидайте їх! Тепер сядьте.

Вона стягала з нього мокрі штани. Він потягся по халат.

— Не смикайтесь, — grimнула Валері, здираючи йому з ніг шкарпетки і запихаючи під пахву мокрій одяг. — Витріться! — і штурнула майорові до ніг рушника.

Він ніколи раніше не бачив її навіть сердитою, не те щоб розгніваною. Йому одібрало мову. Підсвідомо він думав, що задобрить дівчину, коли оберне все на жарт.

— Цю пригоду, мабуть, можна б назвати «Операція Король Канут»¹, — промовив він.

Це був поганий жарт.

— Повторіть ще раз, — звеліла дівчина.

Майор помилково розтлумачив цю погрозу як прохання і, щосили намагаючись усміхнутись, повторив:

— Операція Король Канут.

Валері встала, поволі підійшла і виважено ляслула його по обличчі. Сльози ринули їй з очей, і вона, все ще з одягом під пахвою, вибігла з кімнати.

Майор заціпенів. Кілька хвилин він сидів у спідніх, спантеличено втупившись у відчинені двері. Він був розбитий, нещасний. Він зовсім не знав жінок.

Згодом майор одягся і, щоб не наразитися на нову сутичку з Валері, вирішив пропустити обід і натомість прогулятися. Повернувшись, він знову пішов просто до себе. Його штани від мундира, сухі і відправовані, висіли охайнно на бильці ліжка. Він пошукував вибачливої записки: адже, зрештою, його ляслули по обличчі. Бідолаха зовсім не знав жінок.

Назавтра вранці чай йому принесла інша служниця. Валері не прийшла й пізніше допомогти приготувати на газовій плитці ленч і ра-

¹ Канут (Кнуд) Великий — король Данії та Англії з 1016 року. Хвалився, що може спинити морський приплив.

зом перекусити. За вечерею вона обслуговувала інші столи. В його бік не глянула й разу.

Майор відмовився від кави і, випроставши плечі, пішов з їdalyni. В душі він приготувався на цей раз до довгої облоги. Він не міг забагнути, чому його становище так раптово погіршало, але знов, що воно погіршало. Неначе ворог застосував проти нього якусь секретну зброю. Майор вирішив знову вдатися до випробуваного засобу і того ж вечора пішов у бібліотеку, взяв книгу Шопенгауера. Розумів, що мусить триматися по-філософському й наївно вірив, нібито філософія здатна зарадити йому.

Осінь шаруділа листяними капцями по набережній. Рибалки більше не ловили окуня на мості. Минув жовтень, а Валері й досі не заговорила до майора. Йому не спадало на думку, що він не заговорював до неї. Знав одне: що вона уникає його, не обслуговує, не заходить до нього, як то бувало раніше.

Не хто інший як Бетті розбила лід між ними.

— Я чула, що в яхт-клубі в Інсту сьогодні ввечері танці,— кинула вона, ніби між іншим, наливаючи майорові пива.

— Справді? — пожвавішав він.— Колись я любив танцювати.

— Ви часто розповідали про це. Чому б вам не запросити туди Валері?

Майор уважно оглянув свої наложені черевики, ковзнув рукою вгору-вниз по склянці, але промовчав.

— Я знаю, що вона пішла б, якби ви її запросили,— вела далі Бетті.

— Як?

Але Бетті обійшлася без відповіді. В той момент у бар зайдла Валері, щоб замовити напій для гостей у кімнаті для куріння. На майора вона й очима не повела. Поставила тацю на бар і подала список замовлень. Бетті повернулася до поличок, де в гніздах стояли пляшки, і почала розливати віскі в чарки.

— Майор оце сказав, що охоче пішов би з тобою на танці в Інсту,— зронила вона через плече.— Содової чи простої, люба?

Валері повільно обернулася до майора і всміхнулася.

— Так, я щойно перед вашим приходом сказав про це. Підете?

— Можливо,— промовила вона. Тепер очі її усміхнулися.

— Гаразд. Тоді зустрінемося в клубі. Я вирушу туди раніше, щоб заздалегідь придбати квитки.

Валері взяла тацю і вийшла з бару.

— Бачите, як легко,— сказала Бетті.

— Умгу,— буркнув він.— Ну, мені пора.

Перестрибуочи через сходинки, він дістався до себе, за півгодини викупався, поголився і змінив білизну. Потім, накинувши бербері¹ поверх свого вечірнього костюма, встиг на барнsteйплський автобус до Інсту. Він вбіг до приміщення клубу, поклав на стіл касирки дві гіней, з страхом чекаючи відповіді, що квитків немає. Дівчина подала квитки. Майор глянув на годинник. До танців лишалася ціла година.

Але то не біда. Він-бо чекатиме Валері. Майор вирішив прогулятися по набережній і оглянути маленькі човни, такі непоказні, хоч і яскраво вифарбувані. Майор обережно минав калюжки, намагаючись не

¹ Плащ із непромокальною тканиною «бербері».

замочити лакованих черевиків, і, мов хлопчик, знай зупиняється та позирав на своє віддзеркалення у вітринах магазинів, щоб переконатись, чи прямо сидить краватка-метелик. Тоді він повільно пішов назад до клубу.

Раптом посеред під'їзної алеї він зупинився і знову повернув на дорогу. «Яка неуважність,— промайнула думка,— не зустріти дівчину на автобусній зупинці». Треба поквапитися, щоб прийти вчасно. З перехрестя було видно, як із пагорба спускається автобус. Майор саме встиг на зупинку. Висіло кілька пар. Валері не було.

Автобуси ходили щогодини. Звісно ж, вона приїде наступним. Останнім. Варто пройти, хай собі накrapає дощ, кілька миль назустріч і підсісти в її автобус.

Рейсовий ще не прибув на зупинку, і довелося чекати під дощем. Нарешті якраз за Тейплі-парком блиснули фари автобуса. Машина не гайно зупинилася, і майор Кеннеді скочив досередини. Він сподівався знайти Валері в нижньому салоні. Але марно. Вона, напевно, на горішньому поверсі. Там теж немає. Він сів спереду, чудуючись, що могло б скотися. Він припускав лише дві можливості: або Валері дісталася попутною до яхт-клубу і вже чекає на нього, або — таке навіть подумки страшно вимовити — вона зовсім не з'явилася. Адже хіба не відповіла вона на його запрошення — «можливо»?

Замиготіли неподалік веселі вогні яхт-клубу. Майор швидко зійшов униз до виходу і став на східці, щоб висісти. Але автобус не стишив швидкості: зупинка була тільки на вимогу. Потрібно було заздалегідь подзвонити. Довелось гукати кондукторові.

Автобус зупинився десь за півмілі від клубу. Дощ припустив не на жарт. Побоюючись, що Валері стомиться чекати, майор кинувся бігти, не зважаючи на калюжі. Розв'язався шнурок черевика і майор мало не впав, наступивши на нього. Зупинився і зашнурував черевик. Згодом знову став, засапаний, щоб передихнути хвильку, і брудними пальцями ослабив комірець сорочки. Все ще підтюпцем він добіг до клубу і ніби очманілій упхався до зали. Люди витрісилися на нього — розхристаного, неохайногого. Валері серед них не було. Майор поштовхався між танцюючими на майданчику, сподіваючись знайти дівчину там. Він скидався на старого сірого вовка.

Переконавшись, що в клубі Валері немає, майор зробив висновок, що вона попала в катастрофу або захворіла. Розгублено кружляв він коло клубу, ловлячи таксі. Але таксі не траплялося. Всі поприїжджали на власних машинах. Автобуси також не ходили. І ніхто не повертається о тій порі в Бідефорд. Майор вештався біля яхт-клубу, розраховуючи на попутну машину, та коли три чи чотири водії не зупинилися, він звів коміра і поплентав до Бідефорда. Однака пройшов не більше п'ятдесяти ярдів.

Раптом він обернувся і кинувся біgom назад до клубу. Обминувши під'їзну алею, він подерся до річки крізь мокрі лаврові кущі, що облямовували газони. Край берега була прив'язана прогулянкова шлюпка — маленький строкато розфарбований човник, покритий поліестиленом чохлом. Далі стояв моторний човен. Майор Кеннеді не вагався. Він задумався тільки, кого взяти. Він зізнав, що на тому березі в Аpledорі п'їмає таксі. Швидко відв'язав шлюпку і стяг чохла. Та ледве він уставив весла в кочети, як долинув крик:

— Гей, Чарлі, хутчій, якийсь тип тирить твоє задрипане корито!

— То клята армія, точно,— озвався інший п'яній голос.

Троє хлопців вибігли на невеличкий плавучий понтон, що правив за причал для катерів.

— Топи його!— заверещала дівчина років дев'ятнадцяти.

Борт шлюпки затріщав, зачеплений гаком. Безславно притягнутий до берега майор поклав весла і зробив рух, щоб висісти. На допомогу йому простяглася рука. Він ухопився за неї. Коли він однією ногою вже стояв на кам'яній набережній, рятівна рука раптом відсмикнулася назад.

Під гучний регіт майор Кеннеді звалився в річку. Вода сягала йому до колін. Він скидався на клоуна, який ридає, щоб бути смішним.

Через годину майор крадькома прослизнув у готель «Мартін». Мілю він пройшов пішки, а далі під'їхав на грузовику. Застебнувши плащ на всі гудзики, він хотів тільки одного: пройти, щоб Валері не помітила, в якому він стані. А то вона подумає, що він назло їй довів себе до такого. Що ж іще могла вона подумати? Він перескакував з одного килимка на другий, і все одно за ним тягся брудний слід.

До першої сходової площасти майор добувся непомічений, на другій стояла Валері. Вона нічого не сказала, тільки пильно глянула на його штані і на патьоки бруду. І не усміхнулася.

— Нешасний випадок,— промирив він і позирнув на свої ноги.— Так вийшло. Я ненавмисне. А що трапилося з вами?

Він підвів очі. Валері не було. Лише хряпнули двері.

Майор роздягся, все ще марно сподіваючись, що вона прийде, хоч би для того, щоб знову одважити йому ляпаса. Врешті-решт він ліг і за ніч викурив пачку сигарет. Уставши рано-ранці, він спустився на кухню, щоб пояснити Валері, що сталося. Одна лише Бетті готувала собі чай. Вона зустріла майора не дуже люб'язно. Навіть не запропонувала чаю. Він сам попросив чашку.

— З похміллячка? — непривітно кинула вона.— Я думала, ви хотіли повести Валері на танці, а не волочитися по пивницях.

— Я не волочився.

— Може, ще що робили.

— Де Валері? Я поясню їй, що зі мною сталося і з'ясую, чому вона не прийшла.

— Ви певні, що вона не приходила?

— Так.

— Що ж,— сухо кинула Бетті, беручи тацю і йдучи до дверей.— Я тут ні при чому. Валері спакувалася ввечері і раненько виїхала першим поїздом. Невідомо куди.

Каштани на набережній стояли без листя. Наче безкрилі, щулилися на парапеті моста чайки, повтіягувавши шії. Світлофор навпроти ратуші кожні чотири хвилини загорявся то червоним, то зеленим світлом. Годинник над бібліотекою видзвонював щочверть години. Ці деталі карбувалися в свідомості майора Кеннеді, а листопад, немов безнога багатоніжка, повз через його крихітну кімнатку.

Тепер майор уже не називав своє становище «Операція Самотність». Воно стало «Операцією Ковентрі». Він тепер не пробував зав'язати розмову з ким-небудь у готелі. В барі його називали «старим моряком». Навіть Бетті стала незворушна. І покойці, що заступила Валері, теж, мабуть, наговорили повні вуха про його колишні симпатії...

Життя спливало холодними, непривітними листопадовими днями. Майор Кеннеді тримався кімнати і свого розпорядку. Він запоєм читав книжки, навіть нецікаві. Він був сповнений очікування. І дуже добре знов, що очікує смерть. Невідомо, коли виrushить той поїзд. Та ясно одне: він готовий іхати ним. Парадоксально, але від того, що він не тільки змирився з цією перспективою, а навіть радо виглядав її, нерви його розслабились, і відсутність внутрішньої напруги сприяла здоров'ю та бадьорості. Гірше того, він не міг зректися своїх оздоровчих прогулянок чи зламати звичку робити вранці зарядку. Фінансова скрута теж утнула з ним штуку: він мусив цілком відмовитися від куріння, і з того, що дихання його поліпшилося, зробив висновок, що, чого доброго, дотягне до похилого віку, хоч ніхто, в тому числі й він сам, не потребував того. Він жив, мов святий без віри, наче йог без мети.

Усвідомлення приреченості змушувало майора боротися мало не всупереч своїй волі, хоч з багатьох міркувань він бажав би скласти зброю. Але із смертю самою по собі як ворогом майор Кеннеді неодмінно мусив змагатися — до останнього вояка. І поглиненій цією боротьбою на багато фронтів, що стягувалися зусібіч, притиснутий до стіни, він усе ще тримався. Навіть регулярно змащував свої шкіряні речі. Його несесер сяяв, як раніше.

Та наближалася в його календарі день, якого він боявся. День, коли бібліотека буде вихідна, магазини зачинені, газети не вийдуть, коли приязна атмосфера, що оточуватиме людей, зробить його самотність нестерпною. На другому тижні в грудні, поклавши червоного записничка на коліно, він накидав план бою з цим особливим днем, що неминуче мав бути винятково тяжким. На день різдва намічалася незвичайно довга, до знемоги, прогулянка. Пополудні — читання, після обіду самотою — негайно в ліжко з двома-трьома снотоворними таблетками.

Цього плану майор дотримався до юті. Прогулянка пішки аж до Торінгтона. Пополудні він читав опис експедиції Скотта до Антарктиди. Потім, рівно о восьмій, майор причесався і зійшов униз в ідалню.

Від нього не приховалось, як Бетті й нова служниця перезирнулися при його появлі. Негнучкою ходою він пройшов до свого столу. Сівши, він помацав булочку, глянув на пурпурову хлопавку біля супової ложки, на півпляшки божоле і склянку для вина. Підійшла Бетті і відкоркувала пляшку.

— Щасливого вам різдва,— сказала вона, наповнивши склянку.

Майор Кеннеді надпив і посміхнувся. Йому було важко. Він узяв серветку. Під нею лежав маленький пакуночок з блискучого смугастого паперу, охайнно перев'язаний стрічкою. Майор повільно розплутав вузол. Бетті стежила за ним.

Він розгорнув паперову серветку. Всередині була велика біла носова хустинка з мережаним по ній морським краєвидом і кількома типовими скелями Північного Девону,— все вишито вручну муїні. Робота була старанна, але недосконала, майже дитяча. В хустинці лежала різдвяна листівка з написом: «В готель «Мартін» — з великою любов'ю Валері». З кожного боку підпису стояло по три Х.

Бетті одвернулася. Майор Кеннеді убрав хустинку в кишеню і, наче сліпий, заспотикався із кімнати. У себе нагорі він сів на ліжко і зійшовся плачем, мов дитина, здригаючись від ридань. Він був надломлений, розбитий. Не маючи ворога, він втратив сили. Доброта завдала йому поразки, любов розгромила його остаточно.

Історія Валері

Валері Стейтон була хоробра дівчина. Вона завжди сміливо визнавала свої вади. Ще дитиною Валері усвідомила, що їй не бути такою розумною чи гарною, як її мати. Надто багато успадкувала вона від батька: вольове підборіддя, великі чоловічі руки. Силою волі надолужувала вона брак хисту.

Після батькової смерті будинок у Райгіті було продано, а Валері надумала стати акторкою. Подолавши курс Академії, вона врешті вступила до постійної трупи в Свіндоні, уявивши себе одразу в ролі леді Макбет.

Протягом перших кількох місяців їй доручали тільки обов'язки помічника режисера: перевіряти реквізит і розносити чай під час репетицій. Інколи вона була суфлером. Ролі випадали рідко, а коли випадали, вона перша визнавала, що переграла. Шанолюбна мрія виконати роль шекспірівської героїні відсунулась у далечінь, але дівчина вперто вірила, що гідно зіграла б Елізу Дуліттл у «Пігмаліоні». Тим часом доводилося перебиватись ролями «служниць». І Валері надто добре знала, що якби не її гарні ноги, постановник взагалі не дозволив би їй розтулити рота. Але актори любили її. Вона не величалася перед ними, охоче виконувала неприємні доручення і без вагань щиро хвалила товаришів. Водночас Валері намагалася не тільки вдосконалити свою гру, а й розширити кругозір. Вона вивчала заочно курс психології, але нікому з трупи не обмовилася про це. У своїй комірчині читала Ібсена, Стрінберга й Еліота, і настильно прагнула видобути насолоду з музики Шенберга та Буле.

Валері пробула в трупі десь із рік, коли там з'явився Тед Кларк. Це був гарний молодик, що заперечував своє буржуазно-провінційне походження і, ніби в цьому не було ніякої непослідовності, водночас захищав гасло безкласового суспільства і хвалився своєю принадлежністю до робітництва.

Тед стверджував, що його батько докер, хоч насправді той був зубним лікарем у Веймуті,— дуже спритний хід, оскільки це вигадане пролетарське походження забезпечувало йому не лише всіляку протекцію, а й зміцнення становища в трупі. Всі його здібності вважалися б проблематичними, був би він вихідцем із «середнього класу», але як висуванця з доків, його мали за особу значного хисту, чи не за майбутнього генія. Тедова недбалість в одязі й зовнішності була ретельно продумана. Він не забував запускати щетину, і для більшого ефекту плювався на підлогу, рідко стриг нігти. Тед розпинався, що він не конформіст, і водночас по-рабському мирився зі своїм пропотілим светром.

Валері й Тед скоро зійшлися. Якщо спорідненість не все, то майже все. Між ними було багато спільногого чи принаймні досить, щоб приховати відмінне. Обоє були шанолюбні і обоє жахливі актори. Останній недолік зовсім не турбував Теда, бо він ніколи не визнавав його, а вважаючи себе ще й за драматурга, міг компенсувати невдачу в одному ділі, притиском пославшись на те, що серйозно ставиться лише до другого.

Коли з'являвся нищівний відгук на його бездарну гру, він починав галасливо просторікувати про п'есу, яку щойно написав. І навпаки, коли йому завертали п'есу, він хвалився Валері, буцімто режисер дає йому роль Яго, а то й Гамлета. Отак лавіруючи, він справляв враження

дуже зухвалого хлопця, і Валері захоплювала його самовпевненість, якої бракувало їй самій. Але ні, вона не ошукалася цілком, вона бачила, що Тед зовсім не такий невразливий, як удає, і прихилилася до нього, бо інстинкт її підказував: за тією зухвалою бравадою криється хлоп'яча беззахисність.

А ще вона захоплювалася тим, як безстрашно він кидається в політику і як миттю складає думку з усякого питання, хоч би й з такого, де вона нічогісінько не тямила. Сама не дуже красномовна, вона схилялася перед його вмінням висловлюватись, навіть коли бачила, що він плете нісенітниці. І хоч Валері не поділяла ні його соціалістичних принципів, ні апостольського запалу, її все одно вабило до людини, що начебто мала якісь переконання.

Вона лякалася індиферентності, страждала від невпевненості: для неї будь-який політичний аспект здавався настільки складним, що вона ніколи не зважувалася судити про нього. А в Тедових устах найзаплутаніша проблема звучала дуже просто. Вдячна за цю простоту, Валері забувала, що більшість його ідей були плутані. Принаймні він щось робить, заспокоювала вона себе, і під такий настрій кілька разів ходила з Тедом на марші-протести до американського посольства.

Само собою зрозуміло, що Тед негайно «підкотився» до неї. Насправді він почав залишатися до неї з першого дня своєї появи в трупі: спробував заштовхати дівчину в свою вбиральню під час другого акту, коли у них обох не було виходу на сцену. Вражена легковажністю цього зальоту, вона дала Тедові одкоша і вже не на жарт образилася, коли він байдужісінько з'їв облизня. Вона радо позбулася б своєї незайманості — і не стільки з потягу до протилежної статі, скільки тому, що її набридло бути посміховиськом у своїх власних очах.

Саме розгромна рецензія, яку Тед заслужив гидотною грою в «Родинному святі», і штовхнула Валері до нього. Читаючи рецензію, вона запалилася обуренням і бажанням захистити невдаху. Більше того, йдучи на репетицію, вона побачила лист, залишений для Теда біля виходу на сцену, і вирішила, що то ще одна відмова на його останню п'єсу. В пориві співчуття вона сховала листа в сумочку.

З того ж пориву вона віддалася йому після репетиції. Потім, коли за її припущенням Тед мав уже втішитися, вона вручила йому листа. Тед роздратувався, бо Валері не передала листа негайно, і по-справжньому розсердився, коли виявилось, що п'єсу зовсім не забракували, а навпаки, прийняли до постановки в Лондоні. Він кинувся до телефону, відштовхнувши поздоровчі обійми Валері.

Отак, як то не зовсім точно кажуть, вони почали життя. Аванс за п'єсу дозволив Теду найняти маленьку квартиру в Бетерсі, і він умовив Валері кинути трупу в Свіндоні й перебратися до нього. Під час репетиції Валері бачила, як хвилювався Тед на саму думку про можливий провал його п'єси. Валері тоді проймалася великою ніжністю до нього, і може, навіть закохалася б, якби п'єса провалилася.

Але п'єса мала успіх. Валері була зовсім не готова до цього. Успіх принесли не мистецькі якості твору, а повна їх відсутність. П'єсу підняли на щит як зразок нової течії антидрами. Критика вітала її як феномен, співзвучний з найабстрактнішими тенденціями в різних мистецтвах. І, само собою зрозуміло, соціальне походження Теда відразу забезпечило йому зичливий прийом. Але всі відгуки перевершив недільний критик, що в момент незвичайного ідіотизму створив фразу — «Ди-

намічні молоді люди» і проголосив Теда «першим динамо». Це вирішило Тедову долю. Його ім'я тепер було у всіх на устах; як він сам висловився, на нього «полилася благодать».

Метаморфоза була блискавична. Вони переїхали з Бетерсі в Белгравіа; сорочки з чистого шовку прикрили бунтарську задерикуватість; «Стейк-бар» поміняно на рахунок у «Карпіс». Років два Валері тішилася усіма розвагами Мейфера. Тед був щедрий — вона вдячна. Він дав їй усе, крім обручки: вона не просила, а він не помічав, що чогось бракує.

Його наступна п'еса була поставлена, коли перша ще не зійшла зі сцени. Всі одностайно проголосили її шедевром — всі, крім Валері. Її ентузіазм був не такий великий, бо вона знала, що країці сцени вкрадено з п'єси, яку вони з Тедом дивилися в Дубровнику. Ця співучасть у крадіжці часом зlostила, а то й розлючувала Теда. Валері це обридло. Та найтяжче було зносити його лицемірство. Тепер, коли Тед мав віллу на Барбадосі і щорічний прибуток у двадцять тисяч фунтів, особливо відчувалося, що його спосіб життя погано узгоджується із соціалістичними засадами. Проте він досі обстоював їх, можливо, тому, що мав себе за виняток, або ж був надто запаморочений успіхом, щоб надбати нових переконань. А коли він так нечлено повівся із старим офіціантом з Тур-д'Аржан, — той забув подати їому лимон до ікри,— Валері остаточно пересвідчилась, що з нього був цілковитий пустодзвін.

Може, він і сам це помічав? Бо почав водити свої авто дедалі з більшою швидкістю. Набирається понад міру спиртного і в ліжку вимагав од Валері більше, ніж сам потребував. Рятуючись од цієї порожнечі, він скуповував усяку всячину. Валері теж стала для нього річчю. В любощах він зробився квапливий і шалений. Валері зрозуміла, що він її зовсім не кохає. То була не жага до неї, а прагнення втекти від самого себе. Інтимні стосунки відкрили їй, що вони чужі одне одному. Кохаючи без ніжності, він принижував її. Валері стало бридко.

Якось надвечір вона збагнула, що, віддаючись Тедовим обіймам, поводиться, як звичайна повія. Огіда до самої себе переповнила її. Вона одяглася і, не сказавши їому й слова, виїхала з квартири. Вона найняла кімнатку в Південному Кенсінгтоні і трохи згодом стала на роботу в Геродс. Неуважний і недбалий до всіх, Тед навіть не поцікавився, куди Валері виїхала. Він сподівався, що вона повернеться, а коли не повернулась, «динамо» легко замінило її.

Промайнув рік самотності. Валері змінила кілька занять, що вели в нікуди, зате посилили в ній почуття власної неповоноцінності. Вона оберталася по периферії мистецтва, і оскільки не могла знайти в ньому ні мети, ні сенсу, а в людях, що торгували мистецтвом, теплоти, то зробила хибний висновок, нібито їй самій чогось бракує.

В настрої широго самоприниження вона вирішила вийти з того світу. Мала відчайдушну потребу робити щось корисне, жити серед людей, що не змушуватимуть її почувати себе дурнішою чи нижчою за них. Ось чому вона без роздумів відгукнулася на оголошення про вільне місце в готелі «Мартін», Бідефорд. Вона гадала, що, працюючи фізично, зможе добре все обдумати, а згодом знайде снагу знову дертися кудись угому. Тим часом вона вдовольнилася тим, що повернулася до простого життя.

Валері не пропоралася й години на кухні, як із розмови з Бетті, готельною буфетницею, та іспанкою Марією зрозуміла, що поміняла

одну проблему на другу. В Лондоні вона почувалася нижчою серед людей, з якими там зналась, а тепер при втраті пильності в неї могло виникнути почуття зверхності. Обидва шляхи вели до самотності. Валері свідомо прагнула злитися з новим оточенням.

Вона завжди сміялася з жартів співрозмовниць, хоча їхній гумор здавався їй грубуватим. Вона твердо вирішила сподобатися готельній обслугі, стати «своєю» в новому середовищі, тому вдавала з себе веселу дівчину і розмовляла лондонською говіркою кокні. Їй здавалося, ніби в неї досить акторського хисту, щоб увести їх в оману,— тут вона помілялася, ще й як. В наш так званий демократичний вік класові відмінності пильнуються дуже дбало й ревниво. І дівчині з «середнього класу» трудніше проникнути за оббиті зеленим сукном двері, ніж докеру бути прийнятим у фешенебельному клубі «Уайтс».

Бетті відразу розгледіла різницю. Вона не придивлялася, чи кладе Валері ногу на ногу, коли сідає; користується вона лише виделкою чи ще й ножем; чи спершу ковтає їжу, і тільки тоді набирає в рот чаю. Бо Валері помітила ці дрібниці в поведінці Бетті й поступово переймала їх.

Її посвята в нову роботу і в усе, що тієї роботи стосувалося, була перервана появою на кухні готельного портьє.

— Якийсь лягавий стоїть там у холі — просить майора Кеннеді,— сказав він.— В тридцять восьмому майор уже не проживає. Його переселили.

Бетті і Марія по-змовницькому перезирнулися.

— Піти мені й покликати його? — запитала Валері.

— Ти знайдеш галантного майора в його апартаментах. Це в тому самому коридорі, що й твоя кімната — якраз навпроти нашого туалету, його переселили нагору сьогодні вранці, бо йому подобається краєвид, що відкривається звідти, а ще там можна розводити тропічну рибку — чим не нове хоббі для майора?

Обидві засміялися.

— І краща кімната йому не по кишені. Цікаво, чого це поліції треба від нього,— вела далі Бетті.— Сподіваюся, він не чіплявся до школярок. Ніколи не вгадаєш, яку штуку встругне такий гарний чолов'яга.

— І гляди, щоб він не забалакав тебе,— гукнула навздогін Марія.

— Бідолаха такий самотній; вчора, коли я принесла йому чай, він трохи не цілу годину забивав мені баки теревенями.

Ще не дійшовши до номера, Валері відчула свою духовну близькість із майором. Це наша власна самотність змушує нас відгукуватися на самотність інших.

Не на майорів вік звернула Валері найперше увагу і не на витончену зовнішність, а на його внутрішню шляхетність. Як він ураз підвівся, коли вона відчинила двері, визнаючи в ній жінку, хоч і бачив, що вона була простою служницею. Іще її в око запали його руки, зgrabні та дбайливо дogleянуті — не те що Тедові пазурі.

Шляхетність була навіть у тому, як він тримав книжку, що її тільки-но читав, і як обережно поклав її на тумбочку. Хто такий лагідний з речами, той, мабуть, добрий і до людей. Але то не була свідома думка. Важливі думки рідко виникають свідомо. Якби Валері була цілком щира,— а жоден чоловік не буває таким, і жодна жінка не посміє бути такою,— вона могла б визнати, що захотіла зазнати ласки від тих рук, і вмить позаздрила тій книжці. Адже вона ніколи не знала ласки, і ні-

хто її не пестив. Жінки миттю реагують на протилежну стать, хоч рідко признаються в цьому навіть самим собі.

Книжка стала її новою точкою контакту з майором Кеннеді. Валері, особливо в останній рік свого відлюдництва, займалася самоосвітою і прочитала чимало книжок, яких не розуміла. Вона була вражена, прочитавши заголовок «Критика чистого розуму» на книжці, що лежала на тумбочці край ліжка. Як могла вона вгадати, що майор подолав лише кілька сторінок Канта?

Вона відчула на собі його пильний погляд і, щоб приховати збентеження, заговорила з помітним акцентом, що, на її думку, мав підкреслити соціальну відстань між ними. Вона сказала, що внизу його чекає полісмен.

Коли Валері повернулася на кухню, Бетті, звичайно, почала дражнити її — чого це вона так довго зволікала нагорі?

— Учися обминати майора Нудьгу,— застерегла вона.— Ми звемо його «Громадська небезпека № 1».

— Мені жаль, що бідолаху запроторили в таку комірчину, — не дбало кинула Валері.

Недбалість вийшла перебільшена.

— Атож, і мені подобається його сиве волосся,— візнила Бетті.— О, майор, певне, був красень у сорок.

— Він міг би бути тобі батьком,— нагадала Марія.

— Дідом,— поправила Валері.

Виникло припущення, що Валері захоче обслуговувати той край ї дальні, де обідав майор Кеннеді. Марія залюбки погодилася на обмін. З кінця вересня в ресторані обідало лише кілька відвідувачів. Валері могла довго стояти біля майорового стола і з насолодою слухала. Він не здавався їй нудним, навпаки, вона любила слухати його розповіді,— завжди скромні, без хвастощів. Його мандрівницькі пригоди інтригували її, він мав свої переконання, але не намагався за всяку ціну переконати співрозмовника. Був бідний на речі, зате мільйонер на спогади.

Він ніколи не дозволяв, щоб вона відчула себе необізнакою чи недосвідченою. Молодики, яких Валері знала, завжди змушували її почувати себе інтелектуально нижчою. Майор Кеннеді був надто вихованій, щоб так поводитися, і коли вона прикро помилялася,— наприклад, якось він згадав Тегеран, а вона сказала, що завжди мріяла побувати в Індії, або, іншого разу, він розповідав про прем'єру «Турандот» у Лондоні, і вона зауважила, що теж хотіла б побачити ту виставу, адже Верді її улюблений композитор,— він не давав навзначені, що помилку.

— Справжній джентльмен і до служниці ставиться, як до леді, а розумний не дасть жінці відчути себе дурною,— говорила Валері до Бетті. Вона вважала, що й показати скелі в Уестворт-Гоу майор зголосився лише з чесності. Він запросив її десь за тиждень після її прибуття в Бідефорд, коли вони випадково здібалися в холі. У Валері був короткий день, і вона саме збиралася на прогулянку. Їй здавалося, що така високоосвічена людина, якою, на її погляд, був майор Кеннеді, скоріше, мабуть, воліла б гуляти самотою в товаристві власних думок. Коли він мовчав, то вона гадала, що це від задуми, і собі замовкала, боячись потурбувати його.

Так проходили вони багато миль, кожне думаючи про другого, і

кожне вважало, що його супутник заглиблений у свої думки. Валері виявила, що чим старіша людина, тим вона спостережливіша. Майор дивився на кожну билину, дерево чи квітку, неначе бачив їх востаннє. Він знов назував кожної рослини і пташки, але називав їх тільки тоді, коли Валері питала. Для неї він був повною протилежністю нудьги. Коли вона була з ним, довколишній краєвид ніби оживав, а без нього здавався порожньою сценою. Виходило, немовби він дарував їй ті скелі й морський берег, де вони якось знайшли аж десять різновидів водоростей. Валері була вдячна йому за цей дарунок.

Дратувалася вона тільки тоді, коли він починав говорити про підготовку до карнавальної процесії. Впадало в око, як він хвилювався, аби щось не порушило його плану. Це нагадувало їй тривоги Теда перед прем'єрою його першої п'єси. На її думку, майор принижував себе, встрияючи в такі затії. Вона не знала чому, але його гідність багато важила для неї.

Валері нічим не принаджувала майора. І то не через різницю у віці. Просто вона гадала, що у неї до нього чисто платонічні почуття. Вона щойно пережила душевну катастрофу і уникала будь-яких ускладнень. А ще вона змиралася з фактом, що вступила в одну з тих нейтральних фаз, у які потрапляє більшість жінок у той чи той період життя, коли зовсім відсутні фізичні бажання, хоча, щоб задоволити їх, поруч можуть бути і причини, і нагоди. Вона розпізнала ці симптоми і не журилася ними.

В такі моменти жінкам природніше прагнути приязні, ніж пристрасті, і вони не хотять збуджувати в комусь жагу, яку самі не поділяють. Це своєрідний фізичний відступ, емоційна нічийна територія, що з'являється в жінок зненацька, хоч вони можуть бути щасливо одружені чи перебувати в розпалі любовного зв'язку.

Переживаючи такий стан, Валері бачила в майорові передусім ідеального товариша. Він був притулком, як казала вона сама собі, що не загрожував стати проблемою. Вона захоплювалася шляхетністю, манерами, зрілістю майора, співчувала його самотності, бачила, як він без нарікань терпить своє горище і зносить силу дрібних принижень від готельного персоналу, ні трохи не втрачаючи самоповаги. І хоч знала, що захоплюється ним, не знаходила небезпеки в самому захопленні. Вона була певна, що його вік і її душевний стан забезпечать обох від будь-яких ускладнень.

Отож вона була страшенно вражена тим, що її охопив гнів на лаючницю в Уестворд-Гоу, коли жінка назвала її майоровою дочкою. А потім той гнів обернувся проти майора, коли він не виправив жінку, і насамкінець проти самої себе за те, що виказала почуття, яких не хотіла визнавати. Вона перетнула вулицю і пішла одна. Майор ішов з другого боку. Врешті вона сама перейшла назад, до нього.

А через кілька днів, під час нової прогулянки з майором, Валері просто жахнулась, як вона враз відповіла на його дотик,— він хотів допомогти її перебратися через перелаз, а її здалося, що то початок обіймів. До Бідефорда Валері поверталася в пригніченому настрої, незрозумілому для супутника. Вона обурювалася сама на себе.

Вночі приспана свідомість поступилася тиску підсвідомого. Валері приснилося, що майор Кеннеді лежить поряд, поклавши голову її на груди. Вона прокинулася з ляку і тут-таки пригадала сон. Думки її були забарвлени огидою, що не мирила з ніжними почуттями, які ще

лишилися від сну. Трохи не в пропасніці підвела вона, щоб увімкнути світло. Все ще збентежена, вона одяглась і пішла на кухню приготувати собі чаю.

Біля дверей майорової кімнати затрималася. Точно пам'ятає, що затрималася. Внизу вона з годину сиділа і по-чесному чи якомога чесніше, розбирала свої почуття. І мусила визнати, що захопилася майором і бажає його.

Минув певний час, поки вона переборола струс од того визнання. Спершу воно приголомшило її, потім засмутило. І не тому, що вона вважала своє почуття нерозділеним, а тому, що свідомо не хотіла закохуватися, та ще й в людину, старшу за себе на сорок років. Але вона була чесна натура і тому стала до бою із своїм бажанням. Коли збагнула, що то лише фізичний потяг та й годі, полегшено зітхнула. З таким лихом ще можна впоратися: стримати чи зробити з нього високе, чисте почуття, поки знайдеться інший предмет любові. Принаймні втішила вона себе, що ще не було кохання до того бідолахи. Вона привітала себе з таким відкриттям і, знову відчувши себе в безпеці, лягла в ліжко й міцно заснула.

Протягом наступних п'яти тижнів Валері весь час потроху стримувала себе. Хоча вона й далі носила з кухні харчі для майора, щоб він міг готовувати на газовій плитці ленчі, а інколи й сама підобідувала з ним. Ні поглядом, ні жестом не виказала вона своїх почуттів.

Майор Кеннеді міг дивуватись, і не без причини, чому Валері уникає тепер дивитися прямо на нього, чому часом робить фривольні закиди щодо власної молодості чи його сивого волосся. Раніше вона не помічала вікової різниці між ними. Тепер вона вивчала ту різницю. Коли майор зосереджувався над газетою чи книжкою, вона розглядала зморшки на його обличчі, подумки поглиблювала їх, немовби тішилася часовою прірвою, що їх розділяла, і безпекою, яку та прірва давала їй.

Але водночас у потаємних глибинах єства, до яких у неї не було ключа, Валері повставала проти тих років, — не тому, що вони їх оддаляли одне від одного, а тому, що через них вона ревнувала. То були роки, прожиті з другого, роки, які вона ніколи не зможе розділити з ним. Все його минуле було її суперницею.

Вона так захопилася приборкуванням свого бажання, що ні разу не подумала, а чи бажає він її. Її було цілком досить того, що вона мала. Іще була вдячна, що цим усе й вичерпувалося. Бо знала, що коли бажання тяжко стримувати, то кохання неможливе. Та все одно їй було боляче. І вона тікала від джерела того болю.

Ось чому вона посварилася з майором, коли той купив новий шкіряний офіцерський стек для карнавального походу. Її нестерпна була сама думка про те, що його скривдять, адже, маршируючи з такої нагоди в уніформі, він виставив би себе на посміх. Вона негайно прикрилася нехитрим поясненням — мовляв, це обійтеться йому в копіечку. Вона гадала, що хоче захистити його, і не знала, що намагається захистити саму себе.

Бетті і Марія сміялися з майорових приготувань. Побачивши, як він драйть гудзики, вони викликали його на відвертість, буцімто цікавлячись, за що він одержав свої сім нагород. Пізніше ввечері Валерічула на кухні, як новий шеф-повар питав Бетті, чи не хоче, бува, лорд Монтгомері¹ недосмаженого біфштекса.

¹ Англійський фельдмаршал (1887—1976)

У призначений час перед карнавалом вона стояла внизу і чекала майора. Але тільки-но почулися його кроки, вона шаснула на кухню. І вмить відчула себе винною, і осудила свій вчинок, побоюючись, що обрала майора. Бажаючи загладити свою вину, вона пішла нагору, перевіяглася і поспішила з готелю, щоб устигнути зайняти таке місце, звідки було б добре видно карнавальну процесію. Майор радив стати перед банком на набережній, де за графіком він мав проходити о вісімнадцятій десять. Вона встигла туди завчасно. Хоч можна було й не поспішати — народу зібралося не ряснно.

Коли процесія не з'явилася о вісімнадцятій п'ятнадцять, стало ясно, що виникла якась перешкода. Зі страху Валері рознерувалась. Чез тридцять хвилин її вже охопило лиховісне передчуття.

А коли приплив почав заливати вулицю, її стало недобре, захотілося втекти геть. Але хіба так годиться? Адже майор виглядатиме її. Треба було раніше порвати з ним. Тож вона лишилася. За кілька хвилин долинули далекі звуки духового оркестру, вигуки на розі вулиці сповістили, що процесія нарешті розпочалася. Тоді вона хоробро подивилася туди й побачила майора, що крокував по воді на чолі колони, бездоганний і гордий, супроводжуваний ряснім градом глузливих дотепів. Сльози бризнули їй з очей, вона повернулася і побігла бічною вуличкою.

Сльози, що їх Валері якось тамувала дорогою до готелю, полилися знову, тільки вона переступила поріг своєї кімнати. Плач перейшов у нестримні ридання. Валері думала, що плаче від болю за майора, бо люди сміялися з його слабкості. А коли зрозуміла, що їй гірко за саму себе, то враз осушила сльози. І пильно подивилася в дзеркало.

— Ти закохалася в того негідника! — закричала вона до свого відображення і знову дала волю сльозам. Точнісінько так само було й тоді, з Тедом: вона не могла встояти перед чужим нещастям. Хоча до свого власного лиха не мала нітрохи жалю.

Що більше переконувалася вона, наскільки безпорадно і безнадійно закохалася, то більше сердилася на себе. Тим часом на сходовій площаці почулися хлюпотливі кроки майора.

А тепер, майнула в неї думка, він ще застудиться. І уявила, як, заклопотана й стривожена, пестить його в неминучому любовному еднанні. Це видіння кинуло її в шаленство. Вона метнулася в майорову кімнату і допомогла йому стягти промоклі штані. Її назвали його дочкиною. Насправді він був її сином. Але вона метушилася, і це допомагало їй стримувати почуття.

А тут майор ще погіршив її стан, принизивши себе порівнянням із королем Канутом. Це було понад її сили. Вона відважила йому ляпаса. Але він розбив її серце.

Це було зовсім нерозсудливо, але кілька днів після тієї незгоди Валері сподівалася, що майор попросить у неї пробачення. Бо, хоч ляпас дістався йому, ображеною вона вважала себе, дарма що та образа існувала лише в її уяві. Коли ж вона зрозуміла свою помилку, то знайшла нову причину, щоб не робити першій кроку до примирення.

Щодо майора, то він, ображений і спантеличений вчинком дівчини, вдавав, ніби не помічає її. Валері гадала, що коли він поводитиметься так і далі, то цим залікує рану, якої сам її завдав. Тому вона не перепрошувала, а теж удавала, що не помічає його, і намовила Бетті обслуговувати майорів стіл. Вона міркувала, що коли зуміла так зопалу

покохати, то, дастъ бог, зуміє так само швидко й розкохати. Таку вона поставила мету і запевняла себе, що бореться за самозбереження.

Майор робив майже все, щоб допомогти їй. Він або не вилазив із своєї комірчини, або ж, кидаючи виклик холодним листопадовим надвечір'ям, прогулювався самотою. В юальні за своїм столом він читав. Одним тільки він несамохіть погіршував її стан — коли прикідався веселим, як хто-небудь заговорював з ним. Ті веселощі були настільки роблені, що виказували його страждання. Виставляв би він напоказ свої муки чи похмурість, то, може, вона б і врятувалася, збайдужила. Але коли з бару долинав його силуваний сміх чи вона чула, як він приижується, вимучуючи жарти до Бетті, що обслуговувала його стіл, ураз вся її оборона розвалювалася, і приплівна хвиля захлюпувала її.

Саме ті банальні жарти й надломили її. У них було більше муки, ніж у зойках Ріголетто. Всупереч своїй волі вона переймалася його болем, наче своїм власним. Кого ми кохаємо, того й наслідуємо. Мовби беручи з нього приклад, вона також приховувала свої переживання. Весело наспівувала на кухні, фліртувала з відвідувачами. В її кімнаті вигравала поп-музика; коли в барі її частували, вона випивала джин, затуляючи носа.

Ці відчайдушні веселощі турбували Бетті. З місяць поспостерігавши їх і побачивши, що ні майор, ні Валері не насмілюються зробити перший крок до примирення, вона вирішила втрутитися.

— Чому ти не попросиш майора, щоб він повів тебе на танці в Інсту? — ні з сього ні з того запитала вона якось Валері.

Валері удала, ніби не розчула. Бетті звернулася вдруге.

— Я не певна, що пішла б.

— А чесно?

— Якби він хотів повести мене, то міг би запросити сам.

Бетті пирхнула. Й забаглося звести їх докупи. Через годину вона звернулася з таким самим запитанням до майора Кеннеді, коли той зашов у бар випити своє вечірнє пиво.

З нього теж було мало пуття. На щастя нагодилася із замовленням Валері. Вона відразу розгадала Бетті.

— Майор оце сказав, що охоче пішов би з тобою на танці в Інсту.

Валері довелось обернутися до нього.

— Так, я щойно перед вашим приходом сказав про це, — збрехав він. — Підете?

Вона була ладна підбігти й поцілувати його. Але й не поворухнулась, лише стиха відповіла:

— Можливо, — і одвернулася.

— Гаразд, — кинув він. — Тоді зустрінемося в клубі. Я вирушу туди раніше, щоб заздалегідь придбати квитки.

Валері забрала піднос і вийшла з бару. Й наче світ розвиднivся. Тим світом був майор. Потім зринула тривога: чи не запросив він її тільки з підказки Бетті або, ще гірше, зі своєї незмінної чемності?

— Він просто не міг не запросити мене, — скаржилася вона Бетті опісля, одягаючись. — Зрештою, не він, а я вдарила його.

Тямовита Бетті промовчала. Лише затягла блискавку на сукні Валері й зауважила, що вона сьогодні дуже гарна.

Валері надто добре знала, що для майора означає пунктуальність. «Це чемність королів», — говорив він.

Вона твердо вирішила не запізнатися і була на зупинці за десять хвилин до приходу автобуса. Поки Валері чекала, одна парочка з готелю, що теж вирядилася на танці, зголосилася підвезти її. Вона погодилась: автобус міг запізнатися.

В машині Валері відкрила сумочку і перевірила, чи не пом'ялася червона гвоздика, яку вона поцупила для майора зі стола адміністратора. В клубі та парочка хотіла почастувати її, але Валері відмовилась іти в бар і стала чекати біля дверей. Було незрозуміло, чому майора й досі немає. Він казав, що вибереться раніше і подбає про квитки. Було лише четверть на шосту. Вона прибула за сорок п'ять хвилин до початку. Все це завдяки тій парочці. Майор буде задоволений.

Через десять хвилин вона заглянула в бар,— може, він там. Тоді повернулася в хол і терпляче висиділа п'ятнадцять хвилин. Проїхав автобус, яким вона мала приїхати сама. Майор не міг приїхати цим автобусом. А що, як він зовсім не з'явиться? Може, в нього був якийсь інший намір? Зрештою, Бетті силоміць витягла з нього те запрошення. Хтозна, чи пробачив він їй той ляпас.

Збігло ще десять хвилин. Валері не знаходила собі місця. Враз їй сяйнуло, що майор, мабуть, приїхав раніше, не дістав квитків і подзвонив у готель, але не застав її. Вона зателефонувала туди. Її ніхто не питав. Чи є у касі квитки? Є. Бачила касирка майора? Ні, не пригадує кого-небудь із такою зовнішністю.

Знову зародилася підозра, що майор передумав і не прийшов зовсім. Вона вирішила дати йому ще п'ять хвилин. Вони промінули, і Валері зласкавилася ще на десять. Почали прибувати парочки. Заграв оркестр. А вона все ще чекала.

Тим часом її настрій і думки бурхливо мінялися. То їй хотілося, щоб він не прийшов. Зникла б загроза, що вона закохається в людину на сорок років старшу за неї, прискорилася б розв'язка, якої прагнув розум. Але тільки-но відчинялися двері і заходила нова пара, як душу поймalo таке гірке розчарування, що хоч сядь та плач.

Розум і почуття роздирали її. Вона вирішила чекати ще рівно п'ять хвилин. А чекала півтори години. Коли й півтори години скінчилися, вона вийшла з клубу, перейшла вулицю і її, дівчину, взяла перша по-путна машина до Бідефорда. Умостившись на задньому сидінні, вона витягла з сумочки гвоздику і викинула її у вікно. Очевидно, її саму також викинули.

Бетті бачила, що Валері повернулася раніше, і зі співчуття нічого не розпитувала. Лише допомогла зняти сукню і мовчки дивилася, як подруга пакується. Говорити не було потреби.

Коли Валері змалювала, як майор урешті повернувся в готель мокрий, як хлющ, і що він, певно, зовсім не ходив на танці, а десь волочився по пивницях і довів себе до того стану, аби дошкулити її, обом усе стало ясно.

Валері встигла на перший ранковий поїзд. Вона не знала, куди іде. Але гадала, що коли виїде, то позбудеться нестерпного болю.

Вона не знала, що, де життя, там біль.